

אָמִי, לֹאֵה חוֹבֵב : צִוּוֹנֵי דֶרֶךְ

שולמית אליצור

א. ילדות

עָמְדוּ עַל סֵף הַבַּיִת
וְהִסְתַּכְּלוּ הֵיטֵב :
נוֹף שֶׁל שְׁמִיר וְשִׁית
יָפִיז יָגַע עַד לֵב.

(לאה גולדברג, קיץ)

ימי ילדותה של אָמָא, ד"ר לאה חובב ז"ל, עברו עליה ברעננה, שהייתה, כאשר נולדה אָמָא בשנת תר"ץ, מושבה חקלאית קטנה, ואפילו כביש סלול עדיין לא היה בה. בסביבות המושבה נשקף רק 'נוף של שמיר ושית'; אך המושבה עצמה החלה לפרוח, ואָמָא פרחה וגדלה יחד אתה. אביה, יחזקאל רוזנבלום, ממייסדי המושבה, היה תלמיד חכם מופלג ופרדסן ששמח על כל עץ שנטע באדמת הארץ. אָמָא, הנייה לבית פיקלני, הייתה חלוצה חרוצה, ניהלה את משק הבית, ותמיד מצאה פנאי גם לעסוק בצרכי ציבור. בביתם הקטן, בן שני החדרים, נמצא מקום לא רק להורים ולילדיהם, אלא גם לסבא ולסבתא שהגיעו לארץ ולעוד אורחים רבים.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נשבר מטה לחמה של המשפחה: ללא אפשרות לייצא את פירות ההדר נקלע הענף למשבר, ולא הייתה יכולת לתחזק את העצים. הפרדס נעקר, והמשפחה התקיימה בעיקר מגן ירק, מלול תרנגולות קטן ומכמה עזים שסיפקו את מוצרי החלב לבית. אחרי שפרשה לגמלאות כתבה אָמָא לילדי המשפחה, לנכדיה ולנינייה סיפורים חביבים על ילדותה במושבה, והם הופיעו בספר בשם 'בצל עץ התות'.

אָמָא זכורה במשפחה כילדה ערנית, פיקחית, עליזה, מלאת חיים ושובבה. בבית הספר היסודי ברעננה (שהיה באותם ימים בית ספר כללי, משום שבית ספר דתי עדיין לא היה שם) הייתה תלמידה מצטיינת, קפצה כיתה וסיימה את הלימודים בגיל צעיר – בעיצומם של ימי מלחמת העולם. לימודים בבית ספר תיכון היו באותם ימים יקרים מאוד וכרוכים בנסיעות מפרכות, אך אָמָא לא ויתרה: היא נרשמה לתיכון דתי בתל-אביב. להוריה לא הייתה אפשרות לממן את לימודיה, אפילו לא את נסיעותיה היומיומיות מרעננה לתל-אביב. כך, בגילה הצעיר, כבר הפכה אָמָא למורה: היא מצאה בתל-אביב תלמידים שהתקשו בלימודיהם, סייעה להם בשיעורים פרטיים, והצליחה להרוויח את הכסף הדרוש

למימון לימודיה. מדי ערב הייתה חוזרת לרעננה אחרי יום של לימודים והוראה, נקראת לסייע במשק ושוקדת גם על הכנת שיעורי הבית. למרות העומס הרב, הייתה אָמא נערה חברותית, עליזה, שובבה ומלאת שמחת חיים. אותן שנים היו השנים האחרונות לשלטון הבריטים בארץ. אָמא הייתה פעילה בבני עקיבא, ובמסגרת זו אף עלתה לביריה שבגליל ועזרה להחזיק את היישוב.

ב. השכלה, הוראה, מחקר ויצירה

אָמֵר הָאָמֵן בְּבֵיתוֹ הַבּוֹדֵד :
 עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד –
 עַל לְבוֹ שֶׁל אָדָם
 עַל יְפֵי הַטֶּבַע
 עַל בְּטוּי הַדְּבָרִים בְּצִלְלֵי נְצִיבָה.
 (לאה גולדברג, 'על שלשה דברים')

עם סיום לימודיה בבית הספר התיכון עברה אָמא ל'מקוה ישראל', שם עבדה כמדריכה (במעין 'שירות לאומי', אם כי ספק אם הגדרה זו הייתה קיימת אז), ושם גם עברו עליה ימי מלחמת השחרור. כך היא החלה את הקריירה שלה בהוראה מסודרת. צימאונה לדעת גבר באותן שנים, ומשנתסיימה מלחמת השחרור עלתה אָמא לירושלים ללמוד באוניברסיטה העברית, שהייתה באותם ימים האוניברסיטה היחידה בארץ. היא רצתה ללמוד פסיכולוגיה, אך כבואה גילתה שהחוג לפסיכולוגיה נסגר, משום שטובי המרצים בו נרצחו בדרכם להר הצופים בשיירת הע"ח. משום כך פנתה ללמוד מקרא וספרות. בחוג למקרא גילתה אָמא עד מהרה שהלימודים שונים לחלוטין מלימודי התנ"ך שבתיכון: לימודי ביקורת המקרא לא מצאו חן בעיניה, והיא סיימה את התואר הראשון ועזבה תחום זה, אם כי אהבתה לתנ"ך עצמו לא נפגמה. כנגד זה לימודי הספרות כבשו אותה כליל. היופי שבשירה והעומק האנושי שבסיפורת דיברו אל הרבדים היותר עמוקים שבנפשה: רגישות אנושית עמוקה ל'לבו של אדם', שבגללה חשבה מלכתחילה ללמוד פסיכולוגיה; ואהבה עזה ליופי – גם ל'יפי הטבע', אך גם לביטוי האומנותיים 'בצליל וצבע' – כפי שכתבה לאה גולדברג בשורות שלעיל, שורות שאָמא ז"ל בחרה לימים כמוטו לספר שבו כינסה חלק ממאמריה על ספרות ילדים.

עם סיום לימודיה, ואולי אף קודם לכן, החלה אָמא בהוראה סדירה בבית הספר שכלל באותם ימים גם את התיכון וגם את הסמינר למורות 'מזרחי', לימים סמינר אפרתה (וכיום מכללת אפרתה). עד מהרה עמדו שם על כישוריה וכיוונו אותה ללמד ספרות בכיתות הסמינר למורות ולגננות. בסמינר לימדה אָמא כארבעים שנה, וגם אחרי גיל הפרישה המשיכה ללמד, עד שחלתה ואיבדה את קולה בגיל שישים ושמונה. היא הייתה מורה

אהובה מאוד על תלמידותיה. מצד אחד הקפידה אתן מאוד על דיוק ומילוי נאות של כל החובות, אך מצד אחר הצליחה להעניק להן חוויה עזה של הנאה מספרות יפה. עם פרישתה לגמלאות של המורה לספרות ילדים (דבורה אלכסנדר ז"ל), ירשה אָמא את מקומה, ומכאן החלה התמחותה הייחודית בספרות ילדים. בהוראת ספרות בכלל, וספרות ילדים בפרט, ראתה אָמא ייעוד. העובדה שתלמידותיה היו צפויות להפוך בעצמן למחנכות של ילדי ישראל הטילה על אָמא אחריות עצומה. חשוב היה לה מאוד לחנך אותן להבחין בין ספרות טובה לספרות קלוקלת, וללמדן מצד אחד מה אסור להביא בפני הילדים, ומצד אחר איך לפתח את טעמם הטוב של הילדים ולהאהיב עליהם את היצירות המובחרות. בעת ההוראה חיה אָמא את היצירות שלימדה, והפכה את שיעורי הספרות לשעות בלתי נשכחות של התעלות.

אולם כבר קודם שהחלה בהוראת ספרות ילדים עברו על אָמא כמה שינויים חשובים: בסוף שנת תשי"ג היא נישאה למאיר חובב, סטודנט צעיר שהפך ברבות הימים לסופר ולעורך בכיר והיה מיווד עם אישים רבים, בתוכם כמה סופרים ומשוררים חשובים, כש"י עגנון וחיים גורי. הבית שבנו היה מלא בתורה ובספרות. בשנת תשט"ו נולדה בתם הבכירה (כותבת השורות האלה), ובשנת תשי"ח נולד בנם השני, יחזקאל (כיום עורך ומביא לדפוס במרכז זלמן שזר). מעט לפני לידתו גילתה אָמא שמשדד החינוך תומך במורים המבקשים להמשיך את לימודיהם לתואר השני. אבא עודד אותה מאוד להצטרף לתוכנית, ומיד אחרי שיחזקאל נולד חזרה אָמא, בצד עבודתה בהוראה וגידול שני הפעוטות, לחבוש את ספסלי האוניברסיטה. את עבודת הגמר כתבה בתחום הפיוט, בהדרכת פרופ' חיים שירמן, על פיוטי הסליחות של ר' שמעון בר יצחק.

עם סיום לימודיה, בראש השנה תשכ"ב, ילדה אָמא את בנה השלישי, אברהם ז"ל, המכונה אברמי. אברמי לא היה ילד ככל הילדים: אחרי כמה שנים של תהיות הוא אובחן כאוטיסט. הטיפול בו דרש מאָמא משאבים רבים, נפשיים ופיזיים. שעותיה הפנויות הצטמצמו לשעות המעטות שבהן בילה במסגרת חינוכית ייחודית. מרגע שהוא הגיע הביתה הוא נזקק למלוא תשומת לבה. למרות זאת המשיכה אָמא בחיים מלאי יצירה. הבית נותר פתוח לאורחים ומלא חיים, והילדים הגדולים זכו אף הם לתשומת לב. אָמא לא פסקה ללמד, ובאפרתה לא ידעו כלל על בנה המיוחד ועל ההתמודדות הקשה שהיא עומדת בה מדי יום ביומו.

לאורך כל השנים הוסיפה אָמא ללמוד ולהתקדם גם מבחינה רוחנית. בצד ההוראה היא נמשכה יותר ויותר גם אל המחקר. היא פרסמה מאמרים רבים בספרות ילדים, והחליטה להירשם ללימודי דוקטורט. אָמא חזרה לחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית, וכתבה בהדרכת פרופ' דן מירון עבודת דוקטור על שירת הילדים של לאה גולדברג. לצורך עבודה זו היא קראה חומר תיאורטי רב, וכדי להכיר את כל היצירות החשובות למחקרה בדקה ביסודיות את כל עיתוני הילדים שבהם הייתה לאה גולדברג מפרסמת

את יצירותיה. כך ליקטה אָמא חומר ספרותי רב מאוד שלא היה ידוע ולא כונס מעולם. מן החומר הזה היא בחרה את היצירות הטובות ביותר וערכה אותן בכמה ספרים, על פי הגילאים השונים, והחזירה לילדי ישראל את חיבוריה המקסימים של לאה גולדברג בספרים 'בואו עננים', 'מה נשקף בחלונני', 'עלה של זהב', 'וכלם חברים', 'שמגר הנגר' ו'מר גוזמאי הבדאי'. זאת כמובן בצד הדוקטורט עצמו, שאף הוא יצא לימים לאור בספר 'יסודות בשירת הילדים של לאה גולדברג', ספר יסוד בחקר שירת הילדים שהופיע עד כה בכמה מהדורות. לימים הוציאה אָמא אף את הספר 'בצליל וצבע' שנזכר קודם, ובו לקט ממאמריה המרובים על ספרות ילדים. בנוסף על כך ערכה כמה אנתולוגיות, גם של סיפורי ילדים (כגון 'כשהיינו ילדים' ו'חצי מאה עברה') וגם של מחקרים ('בין סופר ילדים לקוראיו' מאת לאה גולדברג). נוסף על כך פרסמה בכמות שונות עשרות רבות של מאמרים, וביניהם סדרת מאמרים מקיפים על עיבודי אגדות חז"ל לילדים שכתבה בשנותיה האחרונות, והם נדפסו ב'דרך אגדה'.

אהבה לאדם, ליפי הטבע ולביטוי האומנותי אפיינו את דרכה של אָמא לאורך כל חייה. כל מי שזכה להכירה לא ישכח את החיוך הרחב שבו קיבלה כל אדם מתוך שמחה אמיתית. באופן מיוחד נוכחו ביכולת הנתינה העצומה שלה אנשים שהבחינה שהם זקוקים לעזרתה, כעולים חדשים בודדים, זוגות צעירים שבנו את ביתם הרחק מהוריהם, אלמנות וחולים. גם אהבתה של אָמא ליפי הטבע לא ידעה גבול. מכל טיול שנתי של מכללת אפרתה הייתה שבה מלאה חוויות. אף לאחר פרישתה המשיכה לטייל, ואפילו כשכבר לא הייתה במלוא בריאותה לא ויתרה על חלום ישן והצטרפה יחד עם אבא לטיול לארצות סקנדינביה, כדי לחזות בעיניה בנופיהן המרהיבים.

לביטוי הצלילי-ספרותי של לב האדם ויפי הטבע הקדישה אָמא את רוב ימיה, גם בהוראת הספרות וגם במחקרה. אבל רק אחרי שנים ארוכות של מחקר והוראה התגלה כישרונה לביטוי הדברים גם בצבע: בשנת השבתון האחרונה שלה החלה בלימודי ציור, ומאז ועד אשר חלתה את חוליה האחרון לא חדלה לצייר בעיקר נופי טבע ומים, אך גם מראות אחרים. ציורי השמן המרהיבים שלה מקשטים את קירות בתיהם של צאצאיה, ורבים מהם אף נמסרו כמזכרת למכללת אפרתה.

עם גילוי מחלה ממארת אצל בנה, אברמי, ופטירתו רבת הייסורים בשנת תשס"ו, נשבר לבה של אָמא. אפילו הנכדים והננינים שזכתה להם במרוצת השנים לא יכלו לשכך את הכאב. במשך שנת האבל עבדה אָמא על הכנת ספר מעיזבונו של אברמי, אשר לא דיבר מעולם אך היה כותב את אשר רצה לומר בתמיכת ידה של אָמא. הספר 'מאוד עצוב להיות אוטיסט', הכולל מבחר ערוך מן המחברות הרבות שבהן היה אברמי 'משוחח' עם אָמא בכתב, יצא לאור ביום השנה הראשון לפטירתו. זמן לא רב לאחר מכן חלתה אָמא ונפטרה לבית עולמה בראש חודש אב תשס"ח, כשהיא מותירה אחריה מורשת מבורכת בכל תחומי עשייתה.